

САМОЙЛЕНКО О. А.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової
діяльності

*(Національний університет «Одеська
юридична академія»)*

ЩЕРБАК І. А.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
*(Донецький національний університет
імені Василя Стуса)*

ПОЛЯКОВА С. В.,

кандидат філологічних наук, доцент,
учений секретар
*(Дніпропетровський науково-дослідний
інститут судових експертиз
МЮ України)*

УДК 343.98.06

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.113>**РОЛЬ АДВОКАТА-ЗАХИСНИКА У СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ТАКТИЧНІ ЗАСАДИ**

В статті розглянуто питання виконання професійних обов'язків адвоката при взаємодії з широким колом суб'єктів, як безпосередньо учасників кримінального провадження, так й сторонніх осіб, зокрема з представниками громадськості та медіа. Метою статті є конкретизувати ролі адвоката під час здійснення адвокатського розслідування в системі суб'єктів кримінально-правової взаємодії, запропонувати модель його діяльності з окремими суб'єктами взаємодії, зокрема з представниками громадськості та медіа (ЗМІ) з тим, щоб уникнути в організаційно-тактичному плані негативного впливу на інтереси правосуддя.

Атор приходить до висновку, що в системі суб'єктів кримінально-правової взаємодії адвокат функціонально виконує роль захисника у поєднанні з іншими не менш важливими в тактичному плані ролями, зокрема: «консультанта/радника», «аналітика», «представника/посередника», «психолога», «оратора», а при обранні конфронтаційної (конфліктної) лінії поведінки – «маніпулятора». Ці ролі та відповідна організаційно-тактична специфіка діяльності адвоката-захисника зумовлюється функціональним призначенням конкретного суб'єкта взаємодії, його статусом.

Констатовано, що питання участі адвоката під час обрання запобіжного заходу, допитів, ініціювання клопотань та участі в інших слідчих (розшукових) діях повинні досліджуватись кожне окремо з позицій взаємодії адвоката із учасниками в межах таких заходів та процедур, що зумовлено властивим останнім відповідним рівнем емоційного напруження та конфліктності, їх конкретним суб'єктним складом.

Автор наголошує, що взаємодія з громадськістю та представниками медіа вартує максимальної уваги особливо при конфронтаційній (конфліктній)

лінії поведінці адвоката, адже тактичні аспекти діяльності та функціональна роль адвоката визначатиметься ініціатором та метою такої взаємодії. Розглянуто форми взаємодії цих суб'єктів. Також в статті запропоновано уніфіковану модель комунікації адвоката-захисника з представниками громадськості та медіа, яка базується на принципах чіткого планування, стратегічної комунікації та тактичної доцільності. Взаємодія з вказаними суб'єктами дасть можливість адвокату-захиснику реалізувати додатковий набір тактичних прийомів, вироблених криміналістичною наукою, що вказує на потребу подальшого дослідження вказаної проблематики.

Ключові слова: адвокат-захисник, адвокатське розслідування, сторона захисту, суб'єкт взаємодії, медіа (засоби масової інформації), кримінальне провадження, роль, тактичний аспект, тактичний прийом, форма, функціональне призначення.

Samoilenko O. A., Shcherbak I. A., Polyakova S. V. The role of a defense attorney in the system of subjects of criminal legal interaction: tactical principles.

The article raises issues of the performance of a lawyer's professional duties when interacting with a wide range of subjects, both direct participants in criminal proceedings and third parties, in particular with representatives of the public and the media. The purpose of the article is to specify the roles of a lawyer in the system of subjects of criminal-legal interaction, to propose a model of his activities with individual subjects of interaction, in particular with representatives of the public and the media (mass media), in order to avoid a negative impact on the interests of justice in an organizational and tactical plan.

In the article, the author concludes that in the system of subjects of criminal-legal interaction, a lawyer functionally performs the role of a defender in combination with other roles that are no less important in tactical terms, in particular: "consultant/advisor", "analyst", "representative/mediator", "psychologist", "speaker", and when choosing a confrontational (conflict) line of behavior – "manipulator". These roles and the corresponding organizational and tactical specifics of the activities of a defense attorney are determined by the functional purpose of a specific subject of interaction and its status.

It has been established that the issues of the lawyer's participation in the selection of a preventive measure, interrogations, initiation of motions and participation in other investigative (search) actions should be investigated separately from the standpoint of the lawyer's interaction with the participants within the framework of such measures and procedures, which is due to the latter's inherent level of emotional tension and conflict, their specific subjective composition.

The author emphasizes that interaction with the public and media representatives deserves maximum attention, especially in the case of a lawyer's confrontational (conflict) behavior, because the tactical aspects of the activity and the functional role of the lawyer will be determined by the initiator and purpose of such interaction. The forms of interaction of these subjects are considered. The article also proposes a unified model of communication between a defense attorney and representatives of the public and the media, which is based on the principles of clear planning, strategic communication, and tactical expediency.

Interaction with these entities will enable the defense attorney to implement an additional set of tactical techniques developed by forensic science, which indicates the need for further research into the aforementioned issues.

Key words: defense attorney, attorney investigation, defense party, subject of interaction, media (mass media), criminal proceedings, role, tactical aspect, tactical technique, form, functional purpose.

Вступ. З метою забезпечення прав особи на правову допомогу та захист від обвинувачення при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні успішно діє інститут адвокатури, який покликаний реалізовувати конституційні права особи саме під час кримінально-правової взаємодії з різними суб'єктами процесуальної діяльності, підприємствами, установами і організаціями всіх форм власності, органами державної влади, їх службовими особами, а також громадськістю. Така діяльність орієнтована на реальний захист прав та інтересів конкретного учасника кримінального процесу (зокрема підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого або потерпілого), тому в державі важливо підтримувати розумний баланс засобів протидії зловживанням або протиправній діяльності адвоката із засобами протидії перешкоджанню здійсненню останнім правомірної діяльності. Діяльність адвоката повинна здійснюватися не лише в інтересах певного суб'єкта кримінального процесу, зокрема підозрюваного (обвинувачуваного, підсудного, засудженого чи потерпілого), а й безпосередньо правосуддя.

Постановка завдання. В правовому контексті законодавець не залишається осторонь питань порушення гарантій діяльності останнього, зокрема 27 березня 2025 року Верховна Рада України прийняла за основу законопроект № 12320, який передбачає зміни до статті 397 Кримінального кодексу України, що спрямовані на уточнення підстав для кримінальної відповідальності за втручання в діяльність адвоката.

В науках кримінально-правового циклу увагу діяльності адвоката приділяли найчастіше процесуалісти з позиції усунення адвоката від участі в кримінальному провадженні за умови оцінки його діяльності як зловживання своїми правами (Г. А. Алейніков, І. Ю. Гловацький, О. В. Капліна, І. Г. Побігайло). У криміналістиці дослідженням сфери адвокатської тактики, методів захисту в судовому процесі та типових тактичних моделей поведінки адвоката із підзахисним займалась Т. В. Варфоломєєва, окремі аспекти протидії розслідуванню з боку адвокатів розглядалися в роботах А. Ф. Волобуєва, В. Б. Щура. *Мета цієї статті* – це конкретизувати ролі адвоката в системі суб'єктів кримінально-правової взаємодії, запропонувати модель його діяльності з окремими суб'єктами взаємодії, зокрема з представниками громадськості та медіа (ЗМІ) з тим, щоб уникнути в організаційно-тактичному плані негативного впливу на інтереси правосуддя.

Результати дослідження. Ефективна та професійна діяльність адвоката в кримінальному процесі, що забезпечує захист прав та законних інтересів підзахисного, здійснюється в системі суб'єктів кримінально-правової взаємодії. У межах виконання своїх професійних обов'язків адвокат вступає у взаємодію з широким колом суб'єктів, як безпосередньо учасників кримінального провадження, так й сторонніх осіб, зокрема з представниками громадськості та медіа, особливо щодо участі в кримінальних провадженнях з підвищеним суспільним резонансом. Функціональне призначення конкретного суб'єкта, особливості їх правового статусу та коло повноважень зумовлюють організаційно-тактичну специфіку діяльності адвоката.

Взаємодія захисника-адвоката з підзахисним (підозрюваним, обвинуваченим, підсудним, засудженим). Участь адвоката у провадженні можлива за згодою, коли зазначені суб'єкти самостійно або через своїх представників запрошують його до участі в кримінальній справі, та за призначенням у визначених законом випадках. Факт укладання суб'єктом та захисником угоди на здійснення правового захисту свідчить про те, що сторони набувають певних прав та обов'язків і вступають у взаємодію із іншими учасниками процесу. В організаційно-тактичному аспекті цей момент стає відправною точкою для реалізації функції захисту.

Я. О. Іваницький у статті «Окремі тактичні аспекти бесіди адвоката-захисника з підзахисним» наголошував на важливості для організації ефективного захисту встановлення психологічного контакту між адвокатом і клієнтом. Визначаючи основні завдання такого спілкування, автор зазначав, що «встановлення психологічного контакту між ним та адвокатом є основою для формування взаєморозуміння і довіри між представниками сторони захисту та сприяє адвокату-захиснику не лише в отриманні від підзахисного якомога більш повного та правдивого викладу всіх відомих йому обставин (пояснення власного ставлення

до інкримінованого кримінального правопорушення, висловлення свого бачення бажаного результату співпраці з адвокатом тощо), а і підвищенню шансів на погодження клієнта із пропонуваними йому адвокатом-захисником позицією в справі, діями, які необхідно вчинити, або від вчинення яких доцільно відмовитися, поясненнями, показаннями, які необхідно надати, або від надання яких доцільно відмовитися тощо» [1]. Детальні рекомендації для цього у названій публікації здебільше є похідними від положень криміналістичної тактики, спрямованих на встановлення психологічного контакту, що адресовані слідчому, прокурору.

Варто підкреслити, що використання адвокатом у процесі взаємодії із підзахисним типових для слідчої діяльності тактичних рекомендацій є абсолютно логічним, адже у процесі такої взаємодії адвокат виконує функцію захисника комплексно, охоплюючи цілий спектр тактичних ролей та функціональних складових, зокрема як:

- 1) консультант/радник, який, надаючи правову оцінку обставинам кримінального провадження, роз'яснюючи підзахисному його права та обов'язки та рекомендуючи обрати певну лінію поведінки, намагається досягти кращої позиції для захисту його підзахисного;
- 2) аналітик, який проводить аналіз доказів у сукупності, формує правову позицію захисту та розробляє оптимальні стратегії подальших своїх дій у кримінальному процесі;
- 3) представник, коли він виступає від імені підзахисного в комунікації не тільки з правоохоронними органами, забезпечує реалізацію правової позиції свого підзахисного у взаємодії з судом та іншими учасниками провадження, а також із сторонніми суб'єктами, наприклад із родичами підзахисного або громадськістю, яка проявила зацікавленість у результатах розслідування конкретного кримінального правопорушення;

- 4) психолог, завданням якого буде побудова довірливих відносин, зняття страхів та напруги у клієнта, оцінка емоційного та психологічного стану особи, її психологічної стабільності або схильності до маніпуляцій. Така багатофункціональна діяльність адвоката вимагає високого рівня організованості, аналітичного мислення та професійної етики, застосування всього спектра наявних у криміналістичній науці спеціальних методів (методів інших наук – психології, соціології, логіки та системного аналізу).

Взаємодія з потерпілим та його представником. Стандартно адвокат займає опозиційну позицію по відношенню до потерпілого, адже типово потерпілий зацікавлений у доведенні вини підозрюваного, до того ж часто виникають питання, пов'язані з оскарженням правомірності вимог потерпілого в судових стадіях розгляду. Тут потрібно акцентувати, що в комунікативному процесі адвокат може обрати дві окремі лінії поведінки:

- 1) конфронтаційна (конфліктна) лінія, що буде характеризуватися в психологічному аспекті інформаційним опором та закритістю, емоційною напруженістю або відкритою конфліктністю при прямих контактах; в процесуальному аспекті – оскарженням більшості процесуальних рішень сторони обвинувачення; в тактичному аспекті – затягуванням процесу розслідування чи судового розгляду, розробленням оборонної стратегії із залученням у процес протистояння сторонніх осіб, наприклад, медіа, які у процесі такої взаємодії використовуються одночасно як знаряддя для впливу на опонента та як самостійний суб'єкт взаємодії;

- 2) лінія «балансування інтересів»; у юридичних науках поняття «баланс інтересів» вживається досить часто, зокрема у площини: «забезпечення балансу між інтересами слідства і захисту», «баланс між правом на свободу слова та правом на репутацію», «обмеження прав в інтересах національної безпеки» тощо; демонструвати принциповість позицій адвоката можливо водночас із уникненням негативного ставлення до інтересів потерпілого. Адвокату важливо концентруватися на правовій взаємодії, вираженій комунікації з урахуванням обраних ним процесуальних моделей захисту, процесуалісти (О. В. Капліна, І. Ю. Гловацький, М. Г. Моторухіна) [2; 3] приділяли цьому питанню увагу. Адвокат при обранні лінії «балансування інтересів» у процесі взаємодії із потерпілим функціонально виконує роль посередника, що забезпечує легітимність комунікацій підзахисного із потерпілим або його представником.

Взаємодія з представниками органів досудового розслідування, прокуратури та судом. Змагальний характер такої взаємодії в кримінальному процесі визначає ретельність

підготовки до захисту, активність використання правових механізмів впливу на хід слідства та судового розгляду. Практики виділяють процесуальну та непроцесуальну взаємодію адвоката. На думку М. Мацегори адвокат і слідчий взаємодіють у трьох випадках: 1) здійснення адвокатом захисту; 2) представлення інтересів потерпілого; 3) у межах фактових справ [4]. Щодо здійснення адвокатом захисту (1 випадок), автор відзначила, що учасники кримінального провадження мають право заявляти клопотання слідчому, прокурору про закриття кримінального провадження за наявності певних обставин. До інших видів взаємодії практик віднесла: скарги на слідчого слідчому судді, скарги на слідчого процесуальному керівнику, внесення інформації про скоєний слідчим злочин до ЄРДР, а також «непроцесуальні» заходи впливу, як-то залучення представників засобів масової інформації [4]. Вважаємо, що питання участі адвоката під час обрання запобіжного заходу, допитів, ініціювання клопотань та участі в інших слідчих (розшукових) діях повинні досліджуватись кожне окремо з позицій взаємодії адвоката із учасниками в межах таких заходів та процедур, що зумовлено властивим останнім відповідним рівнем емоційного напруження та конфліктності, їх конкретним суб'єктним складом.

З огляду на вище наведену комплексність функцій адвоката-захисника варто наголосити, що для адвоката, який бере участь у судовому розгляді провадження, – цей процес має ще й творчий характер, що допускає, межах закону та етичних вимог, елементи експромту та ризику [5, с. 168]. Д. П. Фіолевський писав, що судовий розгляд – це процес значною мірою офіційно-бюрократичний. Процес дослідження, документування, суворе дотримання процесуальних процедур, аргументація позицій – це те, що супроводжують судовий розгляд, тому адвокат повинен бути зорієнтований на переконання суду в правомірності та обґрунтованості своєї правової позиції. Це вимагає від адвоката майстерності в судовій риторичі та аргументації, вміння донести позицію з повагою до суду, – вказане стає ключовими навичками останнього.

Взаємодія з громадськістю та представниками медіа вартує максимальної уваги особливо при конфронтаційній (конфліктній) лінії поведінці адвоката, адже тактичні аспекти діяльності та функціональна роль адвоката визначатиметься ініціатором та метою такої взаємодії. Існує багато форм взаємодії цих суб'єктів. На нашу думку, їх доцільно розподілити на дві групи:

1) коли ініціатором контакту з громадськістю та представниками медіа виступає адвокат-захисник:

- прямі контакти з правозахисними організаціями;
- обговорення проблем правового захисту в професійних та експертних колах із залученням медіа;
- висловлення адвоката та його публічні коментарі в соціальних мережах щодо правової позиції у справах, що мають резонансне для суспільства значення (наприклад, катування затриманої особи, захист громадських діячів);
- використання громадськості та медіа як інструментів збору інформації та розширення доказової бази захисту.

2) коли ініціатором контакту з адвокатом-захисником виступає громадськість або представники медіа:

- ініціація контактів з адвокатом в межах журналістських розслідувань;
- надання значущої для процесу захисту інформації очевидцями та свідками з власної ініціативи.

Враховуючи багатоваріативність такого контакту адвокат під час адвокатського розслідування має можливість реалізувати досить суттєвий набір тактичних прийомів, вироблених криміналістичною наукою. Традиційно адвокатська тактика саме й використовується для здійснення тактичного впливу на психіку об'єкта такого впливу, спрямована на подолання протидії, що чиниться цим об'єктом (прямої, прихованої, потенційної, уявної та ін.), або на спонукання його до певних дій в їх інтересах (за відсутності явної протидії), з метою ефективного вирішення завдань кримінального судочинства [6, с. 18]. Більшість

вищеназаних форм взаємодії адвокатом реалізується для забезпечення гарантій публічності правосуддя, спрямовано дійсно на захист репутації підзахисного, але вони можуть чинити й негативний інформаційний вплив, сприяти розповсюдженню через медіапростір інформації. З цих позицій ми приходимо до думки, що при конфронтаційній (конфліктній) лінії поведінці адвоката, останній може виконувати умовно названу «маніпулятивну» функцію. Вона проявляється у висвітленні через медіа відомостей про справу спотворено для впливу на конкретного суб'єкта.

Відповідно ч. 1 ст. 53 Правил адвокатської етики, прийнятих З'їздом адвокатів України [7], адвокат повинен уникати розголосу в медіа або поширення іншим способом (в тому числі за допомогою мережі Інтернет, соціальних мереж) відомостей, що принижують честь та гідність іншого адвоката, ганьблять його чи адвокатське бюро / адвокатське об'єднання або адвокатуру України; виходячи зі змісту цих Правил адвокат зобов'язаний дотримуватись правил професійної етики, не розголошувати дані досудового розслідування без відповідного дозволу та забезпечувати баланс між свободою слова і захистом інтересів правосуддя. Тому застосування адвокатом публічного дискурсу вимагає від адвоката не тільки високого рівня правової культури, стратегічного мислення, а й використання теоретичних основ стратегічної комунікації. Для того щоб сам факт взаємодії адвоката із представниками громадськості та медіа не був оцінений стороною обвинувачення як порушення правил професійної етики або вчинення кримінального правопорушення пропонуємо наступну уніфіковану модель комунікації адвоката-захисника з представниками громадськості та медіа:

1) отримання в межах адвокатського розслідування згоди підзахисного на взаємодію із громадськістю, представниками медіа (бажано письмово);

2) розроблення комунікаційної стратегії у вигляді плану (письмово, навіть за умови звернення до захисника з комунікаційною ініціативою представників медіа; в плані можна конкретизувати: інтереси підзахисного та інформаційні обмеження, цілі взаємодії (наприклад: інформування, захист репутації, протидія тиску, пошук свідків та очевидців тощо), правову позицію підзахисного, суб'єкта опосередкованого впливу);

3) попередня конкретизація та в подальшому дотримання адвокатської таємниці (не повинна розголошуватись інформація, що містить ознаки адвокатської таємниці або інші дані досудового розслідування (ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»));

4) структурування безпосередньої взаємодії за схемою:

– позиція або чітке повідомлення (повинне бути конкретне та однозначне, зрозуміле сторонньому спостерігачу; інформацію можна перевірити офіційними запитами та зверненням до відкритих джерел інформації);

– обґрунтування такої позиції (виглядатиме як посилання на норми права або факти, об'єктивної дійсності);

– заклик (матиме нейтральну форму звернення до громадськості (наприклад, заклик до об'єктивності та дотримання законності суб'єктом доказування));

5) аналіз реакції суб'єкта опосередкованого впливу.

Висновки. В системі суб'єктів кримінально-правової взаємодії адвокат функціонально виконує роль захисника у поєднанні з іншими не менш важливими в тактичному плані ролями, зокрема: «консультанта/радника», «аналітика», «представника/посередника», «психолога», «оратора», а при обранні конфронтаційної (конфліктної) лінії поведінки – «маніпулятора». Функціональне призначення конкретного суб'єкта взаємодії підчас здійснення адвокатського розслідування, його статус зумовлюють ці ролі та відповідну організаційно-тактичну специфіку діяльності адвоката-захисника. Запропонована нами модель комунікації адвоката з представниками громадськості та медіа базується на принципах чіткого планування, стратегічної комунікації та тактичної доцільності. Взаємодія з вказаними суб'єктами дасть можливість адвокату-захиснику реалізувати додатковий набір тактичних прийомів, вироблених криміналістичною наукою, що вказує на потребу подальшого дослідження вказаної проблематики.

Список використаних джерел:

1. Іваницький, Я. О. Окремі тактичні аспекти бесіди адвоката-захисника з підзахисним. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету : серія: Право*. 2018. Т. 2. Вип. 51. С. 123-126.
2. Кримінальний процес : навч. посіб. для підготовки до іспиту / [О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін.] ; за ред. О. В. Капліної. 3-тє вид., змін. і доповн. Харків : Право, 2018. 400 с.
3. Моторухіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції : монографія / за ред. О. В. Капліної. Харків : Оберіг, 2018. 456 с.
4. Про правові механізми впливу на слідчого під час досудового розслідування розповіла адвокат Марина Мацегора. URL: https://lhs.net.ua/ua-pro-pravovi-mekhanizmy-vplyvu-na-slidchoho-pid-chas-dosudovoho-rozsliduvannia-rozpovila-advokat-maryna-matsehora-ru-o-pravovykh-mekhanyzmakh-vzaymodeistviya-na-sledovatelja-vo-vremia-dosudebnoho-ra/?utm_source=chatgpt.com
5. Фіолевський Д. П. Адвокатура : підручник. Київ, 2007. 486 с.
6. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття. *Часопис національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2021. №1(5). С. 1-20.
7. Правила адвокатської етики, прийняті З'їздом адвокатів України Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року 09.06.2017 р. (зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 2019 року від 15.02.2019 р.). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS28627>

